

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”

**STUDII DE ISTORIE
A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI
vol. VII**

Coordonator: Viorel Cernica

Ediție îngrijită de: Mona Mamulea

Aparat bibliografic de Titus Lates

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

București, 2011

CUPRINS

I. Centenar Emil Cioran (1911–2011)

Viorel Cernica , Despre un sens hermeneutic al <i>Convorbirilor cu Cioran</i>	9
Constantin Stoescu , Plictiseala ca exces metafizic și căderea în aforism	19
Horia Pătrașcu , Lirismul metafizic. Teoria și clasificarea emoțiilor în <i>Pe culmile disperării</i>	26
Mihai Popa , „Timpul cel lung” și amăgirea istoriei la Emil Cioran	56
Marius Dobre , Emil Cioran despre femeie și dragoste	67
Dragoș Popescu , Influențe buddhiste în gândirea lui Emil Cioran: <i>Despre neajunsul de a te fi născut</i>	75
Marin Diaconu , Despre corespondența lui Emil Cioran	80
Titus Lates , Emil Cioran: lecturi din tinerețe (1926–1947)	88

Anexă

Marius Dobre , Câteva impresii de călătorie. La Paris, după Cioran (iulie 2011)	100
--	-----

II. Titu Maiorescu: 170 de ani de la naștere (1840–1917)

Alexandru Surdu , Metamorfoza logicii lui Maiorescu	107
Constantin Aslam , Critica criticismului maiorescian în gândirea interbelică	120
Viorel Cernica , Metode de filosofare și proiecte culturale. Maiorescianismul astăzi	135
Gheorghică Geană , Gheara leului, sau pulpana boierului?	144
Mona Mamulea , Particularul și universalul sau dilemele Școlii lui Maiorescu. Câteva considerații istorice	160

III. Studii

Vasile Muscă , Triumful kantianismului în Școala românească de la Sfântul Sava a lui Gheorghe Lazăr	185
Mihai D. Vasile , Reconstrucția categorială a metafizicii la Mircea Florian	194
Mihail M. Ungheanu , Mister și sacru la Lucian Blaga. O lectură hermeneutică	213
Cornel-Florin Moraru , Timp, destin și vocație: reconstrucția concepției lui Constantin Rădulescu-Motru despre destin	222
Vicențiu Mirea , Cunoașterea creatoare sau cunoașterea spornică la Lucian Blaga	233
Semnal : Lucrări de filosofie românească – 2010 (rubrică realizată de Titus Lates)...	242

GHEARA LEULUI, SAU PULPANA BOIERULUI?

GHEORGHITĂ GEANĂ

POSTUMITATEA OLIMPIANISMULUI MAIORESCIAN

Olimpianismul cu care Titu Maiorescu și-a străbătut epoca a avut parte, în postumitatea suportului său ființial, de un tratament contradictoriu: unii cercetători (îndeosebi discipolii care rămăseseră fideli mentorului lor) au persistat în admirație, alții (adversari mai vechi sau mai noi din întreg spectrul social și cultural) n-au scăpat nicio ocazie ce a putut favoriza eroziunea mitului Maiorescu. La drept judecând, omul și-a făcut-o cu mâna lui – și în sensul propriu, și în cel stilistic: apelând la o formulă din recuzita lui Baudelaire, vom spune că „*le mouvement qui déplace les lignes*” (e vorba, aici, de liniile portretului olimpien) își află originea în tenacitatea lui Maiorescu de a-și ține un jurnal, din fragedă tinerețe până la sfârșitul vieții, adică într-un răstimp de peste șaizeci de ani; or, se știe, scrisul (sau scrierea, dacă avem în vedere nu numai indivizii, ci și culturile) alungă inspirația generatoare de mituri. Așa s-au petrecut lucrurile și de această dată. Publicarea jurnalului maiorescian a avut efecte contrastante în perceperea personalității autorului. Apărute între 1937 și 1943, cele trei volume de *Însemnări zilnice*, îngrijite și intitulate astfel de I. Rădulescu-Pogoneanu, au fost întâmpinate în cercurile apropiate criticului cu o emoție pozitivă. Chiar și în variantă incompletă, jurnalul consacra definitiv ceea ce epoca însăși impusese treptat, decenii la rând, și anume că Titu Maiorescu întruchipase pentru prima oară în cultura română o personalitate de tip goethean¹.

¹ Analiza cea mai detaliată a unei posibile influențe din partea „titanului de la Weimar” asupra mentorului Junimii a întreprins-o Liviu Rusu în 1975, la inaugurarea unei noi ediții a *Jurnalului maiorescian* (lucrare proiectată ca ediție integrală, dar întreruptă, din păcate, în 1989, odată cu tipărirea volumului IX, în care se ajunge doar la consemnările dintre sfârșitul lui aprilie 1876 și începutul lui ianuarie 1889). Goethe practicase și el acest gen de scriere (în afară de *Convorbirile* cu Eckermann), iar tânărul intelectual român avea cunoștință de acest fapt; la numai 18 ani el nota: „Am găsit la Goethe, în istoria evoluției lui sufletești, unele trăsături care coincideau foarte mult cu mine, care uneori erau scoase din sufletul meu”. Citând aceste cuvinte, Liviu Rusu (personalitate decisivă în absolvirea lui Maiorescu de acuzațiile proletcultiste) îl abstrăgea însă pe autorul lor de sub o influență de tip imitativ: „Nu putem să nu conchidem că, în ce privește începuturile jurnalului, în raport cu Goethe, Maiorescu reprezintă un caz tipic de paralelism și nu de influență directă” (Liviu Rusu, „Introducere”, în: Titu Maiorescu, *Jurnal*, vol. I, noiembrie 1855 – martie 1859, București, Editura Minerva, 1975, p. VIII; citate reluate în: Liviu Rusu, *Scrieri despre Titu Maiorescu*, București, Cartea Românească, 1979, pp. 85–86). Cât se poate de judicioasă în fondul ei, concluzia exegetului se arată totuși reiterabilă, printr-o precizare: tot acest paralelism (și ca fapt, și ca interpretare) n-ar fi existat fără o premisă fundamentală – Maiorescu a fost un goethean din punct de vedere *structural*, pur și simplu.

Jurnalul maiorescian a venit însă ca o sursă de satisfacție și pentru căutători de umbre. Reacțiile imediate la apariția *Însemnărilor zilnice* l-au stimulat pe Eugen Lovinescu să observe că, spre deosebire de Eminescu, „Maiorescu n-a avut de luptat cu adversități și persecuții mai prejos de meritul lui”². Dacă includem în amplitudinea referirii și persoane precum acelea care îi înscenaseră criticului, în tinerețe, procesul de la Școala Centrală de Fete din Iași (fapt despre care va mai veni vorba aici), constatarea e numai parțial acceptabilă; Lovinescu avea însă în vedere politicieni precum Brătienii, Take Ionescu, sau P.P. Carp, iar dintre comentatorii *Însemnărilor zilnice* nu va fi putut ignora atitudinile (nu lipsite de teme, dar încărcate de umori ale) lui Nicolae Iorga și G. Călinescu, distanți – ambii – (fie și numai temperamental) de maiorescianism. Liderul cenaclului *Sburătorul* avea să-și dea duhul în 1943 și nu putea prevedea că, în urma celui de al doilea război mondial, după schimbarea regimului politic din România, contestatarii lui Maiorescu aveau să se recruteze din substratul cel mai agresiv al dogmatismului proletcultist. Argumentând actualitatea perenă a spiritului sub a cărui rază crescuse el însuși, Lovinescu încheia în cuvinte memorabile monografia dedicată magistrului: „La răspântiile culturii române, veghează, ca și odinioară, degetul lui de lumină: pe aici e drumul. Autoritatea i s-a menținut și astăzi, pentru că pleacă din înseși izvoarele spirituale fără moarte ale logicei, bunului-simț, bunului gust, și s-a realizat într-o formă pură, fără vârstă”³. Din păcate, cultura este și ea mai întotdeauna „sub vreme” – cum spusese cronicarul despre purtătorii ei, oamenii –, așa încât, după numai câțiva ani de la enunțarea acestei judecăți valorice, numele lui Lovinescu însuși va fi pus sub obroc, iar degetul acela luminător al lui Maiorescu nu s-a mai putut nici el zări prin obscurantismul unui timp și al unei organizări sociale diabolice, din care logica însăși fusese excomunicată.

Fireasca reabilitare a mentorului de la Junimea s-a declanșat printr-un articol al lui Liviu Rusu, „Însemnări despre Titu Maiorescu”, publicat în revista *Viața Românească*, nr. 5, din 1963. Acțiunea a fost punctată de polemici aspre, purtate în primul rând de inițiatorul ei⁴, dar undele tensiunii s-au propagat de-a lungul următoarelor două decenii. Momentele cele mai importate ale reconsiderării au fost marcate de punerea în act a două proiecte editoriale: publicarea *Jurnalului* (în corp unitar cu *Epistolarul*) și inaugurarea seriei de *Opere*⁵.

² E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, vol. II, ed. îngrij. de Viola Vancea, Prefață de Alexandru George, București, Institutul Cultural Român, 2008 (orig. 1940), p. 243.

³ *Ibidem*, p. 277.

⁴ Acesta își va aduna contribuțiile în: Liviu Rusu, *Scrieri despre Titu Maiorescu*, București, Cartea Românească, 1979.

⁵ Titu Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, vol. I, Studiu introductiv de Liviu Rusu, ed. îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, București, Editura Minerva, 1975; Titu Maiorescu, *Opere*, vol. I, ed., note, variante și indice de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, Studiu introductiv de Eugen Todoran, București, Editura Minerva, 1978. Ambele proiecte au fost întrerupte: *Jurnalul și Epistolarul* după vol. IX (1989), iar *Opere* după doar trei volume (vol. 3: 1986), validând parcă, o dată în plus, proverbialul blestem ce face regula în lumea românească, împiedicându-l pe omul locului să-și ducă la bun sfârșit lucrul de amploare, altminteri bine început. După schimbarea de regim politic din 1989, e remarcabil setul de cinci volume (tipărite – din precauție? – toate deodată): Titu Maiorescu,

Ieșirea personalității lui Maiorescu din starea de ostracizare n-a însemnat, totuși, intrarea imaginii acestuia într-o zodie liniștită. Dincolo de aparența normalității, vechile adversități s-au prelungit în ipostaze noi, extrem de subtile, prin intrarea în discuție a unor reprezentanți din generațiile ulterioare.

Un caz *sui generis*, inclasificabil prin contrarietatea mijloacelor puse în joc, îl constituie exegeza întreprinsă asupra fenomenului Maiorescu de Zigu Ornea. Prolificul cronicar și istoric literar a valorificat cu râvnă momentul reintrării în atenție a criticului junimist, căruia i-a dedicat o biografie în două volume⁶, după modelul celei elaborate, cu aproape o jumătate de veac mai înainte, de E. Lovinescu. Cu mai mult har stilistic, Lovinescu pune în plus, în țesătura textului, și o experiență de discipol direct al celui despre care scria. În schimb, biograful mai nou aducea în elaborare rodul zăbovei mai îndelungate asupra paginilor de jurnal – și nu numai asupra celor din volumele îngrijite de Pogoneanu (care se opriseră la anul 1891), ci și asupra întregii arhive maioresciene, aflată la Biblioteca Academiei, la Biblioteca Națională (fostă Biblioteca Centrală de Stat) și la Muzeul Literaturii Române. Sub acoperirea acestei vaste experiențe de documentare, Z. Ornea a lansat în istoriografia literară românească o ipoteză (în două puncte) care, odată validată, urma să reconfigureze (nu radical, dar sensibil) percepția asupra celui considerat îndeobște drept întemeietor al spiritului critic în cultura română modernă și, implicit, figură emblematică privind resursele constructive ale lumii românești.

O IPOTEZĂ ÎN DOUĂ PUNCTE

În două numere ale hebdomadarului *România literară* – din 26 iulie 1984 (în articolul „Autobiografia lui T. Maiorescu”) și din 10 ianuarie 1985 („Jurnalul” lui Maiorescu”) –, Z. Ornea dădea curs câtorva opinii ale sale, atingătoare de opera și de personalitatea marelui critic. Neobositul istoric literar, căruia nu i s-a putut contesta vreodată voluptatea pentru cercetare, credea a fi ajuns la două descoperiri. Mici? Mari? Destul de importante, din moment ce ele urmau să schimbe paternitatea unor texte de istorie culturală. Primul dintre acestea – în ordinea în care au fost puse în discuție – este *Titu Maiorescu. Notițe biografice*, publicat prima oară în 1910, cu prilejul aniversării a 70 de ani de viață ai mentorului Junimii, și semnat de Simion Mehedinți cu pseudonimul Soveja. Al doilea text este broșura *Procesul lui Maiorescu cu actele autentice*, apărută în 1865, sub semnăturile celor cinci apărători ai criticului în procesul ce i se intentase în perioada când ținea niște ore la Școala Centrală de Fete: P.P. Carp, N. Mandrea, G. Mârzescu, I. Negruzzi și V. Pogor. Comparând aceste texte (pe de o parte) cu *Jurnalul* maiorescian (pe de altă parte), Z. Ornea conchidea că scrierile cu pricina i-ar aparține lui Maiorescu însuși. Exegetul era atât de sigur de concluziile sale, încât propunea integrarea

Discursuri parlamentare, ed. îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Constantin Schifirneț, București, Editura Albatros, colecția „Ethnos” (coordonată de însuși Profesorul Schifirneț), 2001.

⁶ Z. Ornea, *Viața lui Titu Maiorescu*, vol. 1–2, București, Editura Cartea Românească, 1986–1987.

ambelor texte în seria de *Opere* de Titu Maiorescu, din care (chiar în intervalul dintre cele două articole ale lui Ornea) se tipărise vol. 2 (cf. caseta tehnică, unde se menționează pentru rubrica „Bun de tipar” data de 16.11.1984).

Personal, am receptat atunci aceste afirmații cu mirată reticență, în primul rând ca un șoc moral. Presupusele substituirii de semnături mi se păreau incongruente cu prestigiul etic pe care cel puțin doi dintre împričinați – Titu Maiorescu și Simion Mehedinți (fiecare în felul său, desigur, dar amândoi oameni de catedră universitară și formatori de conștiințe) – și-l dobândiseră în lumea intelectuală românească. Eram destul de familiarizat cu scrierile lui Mehedinți, din care tocmai alcătuisem o ediție, ce avea să și apară curând⁷. Între multe alte idei ale savantului, cunoscut de altfel și ca un respectat pedagog, reținusem acest mod de a înțelege caracterul: „... a avea caracter înseamnă să ai *obiceiuri tari*. Zici că cineva e om de caracter, când știi mai dinainte ce va face în cutare sau cutare împrejurare”⁸. Ei bine, nu-l vedeam nici pe Maiorescu și nici pe Mehedinți contractând o convenție care n-ar mai fi putut fi salvată din arestul demonului meschin. Firește, morala singură nu are forță persuasivă definitivă într-o argumentație logică. O analiză *ad hoc* pe care am întreprins-o – cu *contraargumente contextuale, stilistice și comportamentale* – avea să-mi confirme însă neîncrederea inițială față de afirmațiile lui Z. Ornea, ce se dezvăluie, în final, drept fragile prezumții, rod al unei demonstrații abuziv-speculative. Am redactat, ca urmare, o replică, intitulată „Întâmpinări la o dublă expertiză” („dublă” fiindcă în discuție erau două materiale). Textul ei a primit găzduire în revista *Viața Românească*, anul LXXX, nr. 5, 1985 (pp. 93–96).

În timp, „descoperirile” lui Z. Ornea au întrunit, totuși, niște adeziuni. Acestea continuă și astăzi. O clarificare a situației devine astfel necesară, cu atât mai mult cu cât adeziunile la care tocmai făceam referire nu aduc nicio dovadă în plus, sunt stereotipe și fără nicio noimă. Aceste elemente de „zero cunoaștere” (cum ar zice Lucian Blaga) își fac însă loc sub pavăza unor nume cu autoritate. Fie îngăduită, așadar, o reluare a vechii argumentații, cu reformulări și cu adaosuri, precum și cu încercarea de a prezenta importanța cazului pentru o dreaptă înțelegere a unor relații din universul valorilor.

Înainte de a examina pe rând, gospodărește, cele două materiale editoriale aflate în discuție, să spunem din pragul locului că argumentul suprem în stare să valideze concluziile lui Z. Ornea ar fi descoperirea manuscriselor de bază, sau a vreunei mărturisiri clare din partea vreunui implicat. Cum asemenea argumente lipsesc, problema însăși începe să devină îndoielnică, adică să existe în măsura în care este pusă. Și fiindcă a fost pusă, să căutăm a ne adânci în ea.

⁷ S. Mehedinți, *Civilizație și cultură*, selecție de texte, prefață, sumar biobibliografic, note și indice de nume de Gheorghică Geană, Iași, Editura Junimea, colecția „Humanitas”, 1986. Z. Ornea însuși a întâmpinat favorabil această antologie (a se vedea articolul său „S. Mehedinți, filosof al culturii”, în *România literară*, nr. 33, joi, 14 august 1986).

⁸ S. Mehedinți, *Altă creștere: școala muncii*, ed. a șasea, cu adăugiri, București, Editura „Cugetarea”, 1939 (ed. întâi: 1919), p. 174 (subl. în orig.).

ACTELE PROCESULUI MAIORESCU

După criteriul consumării în timp a faptelor, vom începe cu actele procesului Maiorescu (mai exact: cu prefața la ele). Care fusese intriga? Tânăr fiind (avea 24 ani), Maiorescu predase câteva ore (suplimentare față de obligațiile sale universitare) la Școala Centrală de Fete din Iași. Adversarii politici i-au scos vorbe despre o lăaturalnică relație amoroasă cu o profesoară de-acolo, motiv pentru care i-au intentat un proces de imoralitate. Timp de câteva luni a fost suspendat din toate funcțiile publice. Acuzația s-a dovedit a fi fost fictivă, dar până la verdictul procesului – „Complet achitat în aplauzele generale”⁹ – a trebuit să îndure clevetirile din oraș. Argumentul principal dintre cele invocate de Z. Ornea în privința paternității intelectuale a actelor procesului este exprimarea fostului inculpat, într-o scrisoare către Aug. Treboniu Laurian: „Le imprimai” (actele, cu prefață cu tot). Dar aceste cuvinte nu-l implică pe împlicinat ca *autor*, ci numai ca un ins interesat de publicarea cât mai grabnică a documentelor – atât de interesat, încât își asumă cu vădită febrilitate chiar rolul de *mijlocitor*. Avem de-a face aici cu o exprimare „din goana condeului” (*currente calamo*), eliptică. Fiindcă (nici că se putea un mai bun prilej de comparație!) iată: în aceeași perioadă, la 1/13 ianuarie 1865, Titu Maiorescu se adresa ministrului secretar de stat de la Despărțământul Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice, anunțând că de trei luni se ocupă de „culegerea și împreunarea” tuturor scrierilor părintelui său: „Având de scop a *oferi guvernului imprimarea* lor, vă rog să-mi dați voie a vă comunica aci un conspect de toate lucrările ce au a forma colecțiunea operelor complete ale lui Ioan Maiorescu”¹⁰. Să înțelegem de aici că autorului adresei (sau, mai știi, poate guvernului?!), i-ar reveni și calitatea de autor al operelor ce urmau a fi editate? Ar fi absurd! Câtă atenție cere interpretarea acestor documente se vede și din aceea că Maiorescu-fiul își asuma, printre altele, și „redacțiunea publicării” operelor respective. Chestiunea l-a agitat mult (ca și publicarea actelor procesului!), dovadă că la 13/25 mai, printr-o adresă către același ministru, cerea să plece în Germania pentru a culege și din jurnalele de-acolo lucrările părintelui său.

Rămânând strict la actele procesului, e foarte posibil – e chiar firesc – ca ele să nu fi fost redactate în grup. E, de asemenea, plauzibil ca unul dintre membrii apărării să fi făcut oficiul redactării, iar ceilalți să-și fi dat consimțământul. Acordul final va fi venit, desigur, din partea împlicinatului, care cunoștea cel mai bine amănuntele și, pe deasupra, era el însuși un jurist redutabil. Certe sunt doar două elemente: că la proces Maiorescu și-a prezentat personal depoziția și că în numele apărării a vorbit, în ultima zi, Mârzescu. Orice concluzie care ar încerca dintr-atâta să treacă broșura pe numele unui singur autor ar echivala însă cu un plonjon în ceața hazardului. După ce am lămurit că „imprimarea” însemna doar asumarea

⁹ Prin această telegramă (din ziua de 8 februarie 1865) o înștiința, jubilând, pe sora sa, Emilia, aflată la București, despre deznodământul procesului. A se vedea Titu Maiorescu, *Jurnal*, vol. V, București, Editura Minerva, 1984, p. 143.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 113–114 (subl. n., G.G.).

mijlocirii întru publicare, nu mai avem deci de adăugat la capitolul de față decât atât: că febrilitatea acestei preocupări nu venea la Maiorescu din calitatea de autor al acelei broșuri – în definitiv, nu era vorba de vreo capodoperă –, ci din situația sa de persoană lezată public. Procesul a fost pentru el, cum însuși îi mărturisește avocatului Cimara, „o chestiune de onoare socială”. În afară de reabilitarea morală, el își dorea (rezultă limpede din documente) și o grabnică reintegrare în viața instituțională. Iată motivele pentru care va și alcătui o lungă listă de persoane, cărora să le trimită actele publicate¹¹. „Voi inunda cu ele lumea”, îi scria el surorii sale, Emilia¹². Nu se cunoaște o asemenea listă pentru vreunul dintre atât de importante volume de *Critice*!

BIOGRAFIA DIN 1910. O ANALIZĂ CONTEXTUALĂ, STILISTICĂ ȘI COMPORTAMENTALĂ

1. Antecedente

Să ne aplecăm acum cu luare aminte și asupra „notițelor biografice” din 1910. De fapt, povestea lor începe cu aproape douăzeci de ani mai devreme. Ea s-a desfășurat în trei episoade.

Prima inițiativă a unei asemenea întreprinderi o avusese mai întâi Duiliu Zamfirescu. În virtutea prieteniei de o aristocratică eleganță ce-l lega de mentorul Junimii, Duiliu Zamfirescu îi adresa acestuia, în 1894, următoarea rugămintă: „aș vrea să am date precise asupra întâmplărilor de căpetenie din viața d-voastre, așa cum mi le-ați istorisit câteodată, cu alte cuvinte o autobiografie sinceră (fac apel la d-na Maiorescu în privința controlului), în care să fie deopotrivă expusă viața intimă (întrucât a putut fi pusă în discuție și atacată de adversari politici), cât și viața politică. Socot că nici un timp nu e mai prielnic pentru o astfel de ocupație decât acela pe care-l petrece omul la băi. Voiți și puteți să-mi împliniți această dorință? Mi-ați face o nespuse plăcere”¹³. Aflat, într-adevăr, la Bad Kissingen, Maiorescu refuză politico solicitarea: „E gentilă propunerea d-tale ca să-ți dau cu fărâita notițe biografice de ale mele, și văd îndemnul puternic ca astfel să se păstreze impresii de ale timpului și de ale oamenilor de pe la 1840 încoace. Dar nu pot în momentul de față. Am cu mine de lucrat la *Anuarul Universității* și încep a edita «discursurile parlamentare», 1871–1893, vr[e]o 2–3 volume cu încadrări istorico-politice. Un an de mică osteneală. Apoi poate autobiografia”¹⁴. Resemnat, Duiliu Zamfirescu încheie discuția pe această temă cu o comparație, în care admirația față de prietenul său câștigă în altitudine, dar fără diminuarea sincerității: „Dumneavoastră înlăturați cu o mână delicată prinusul ce vi-l aduce un om care vă iubește. *C'est un échange de*

¹¹ *Ibidem*, p. 164.

¹² *Ibidem*, p. 152.

¹³ Scrisoare din Bruxelles, 24 [iunie] / 6 iulie 1894, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, VII, ed. îngrijită de Al. Săndulescu, București, Editura Minerva, 1984, p. 314.

¹⁴ Scrisoare din Bad Kissingen, 4/6 iulie 1894, în Duiliu Zamfirescu, *op. cit.*, p. 695.

*bons procédés*¹⁵, pe care-l cred de prisos între noi. Aș putea să vă zic ca Heine lui, sau mai bine despre[,] Goethe, că nu vreau să vă ridic un monument, fiindcă de acela ați îngrijit d-voastră, fiind încă în viață, ci țineam să am pentru mine date sigure și amintiri scumpe. Dar poate cu vremea...”¹⁶.

Două aspecte se desprind din acest prim episod: întâi, că, în forma declarativă cel puțin, nu un proiect destinat publicării îi prezintă Duiliu Zamfirescu ilustrului său prieten, ci un material de lectură pentru bucuria personală; avem, desigur, dreptul să credem că nu s-ar fi mulțumit doar cu atât și că ar fi încercat, ulterior, să obțină și consimțământul spre publicare. Apoi (aspect mult mai important), încă de pe acum Maiorescu nu pare foarte riguros în privința termenilor cu care se referă la datele ce-i sunt cerute: o dată le numește „notițe biografice”, altă dată „autobiografie”; va trebui să descoperim *logica de la baza acestei oscilații!*...

Al doilea episod al acestei istorioare se consumă în martie 1900, nu fără o undă de dramatism (absentă din cel anterior). Protagonistul este acum Mihail Dragomirescu, critic literar și estetician, care devenise cel mai activ în interiorul tinerei echipe de redactori ai *Convorbirilor literare*. Cu acest atu, el a îndrăznit să-i ceară lui Maiorescu îngăduința de a-i alcătui un „articol biografic”. Maiorescu tocmai împlinise 60 ani, iar Dragomirescu a considerat că era momentul cel mai prielnic să-i dedice un astfel de articol, pe baza notițelor pe care Profesorul urma să i le ofere. Mihail Dragomirescu preciza dinainte stilul în care și-ar fi redactat contribuția: „Articolul biografic pe care aș vrea să-l fac asupra d-voastră aș vrea să fie cât mai *circumstanțial și exact*...”¹⁷. El recunoștea, totodată, că misiunea pe care și-o asuma nu putea fi dusă la bun sfârșit fără ajutorul lui Maiorescu însuși. În ce ar fi constat ajutorul? Ne-o spune Z. Ornea în nota ce însoțește scrisoarea respectivă: schița biografică plănuită urma a fi „redactată – și-ar fi dat seama oricine [Z.O.] – pe baza datelor furnizate chiar de profesor”¹⁸.

Mihail Dragomirescu s-a ales însă, și el, cu refuzul, de astă dată (față de ceea ce avusese parte Duiliu Zamfirescu) în termeni mai puțin (ba chiar defel) catifelăți. Profesorul i-a răspuns cu răceală, pe o simplă carte de vizită, motivația fiind lipsa de timp și indiferența față de propunerea în sine: „Titu Maiorescu are, în săptămâna aceasta, toate dimineațele ocupate la Academie cu chestia dicționarului (Philippide) și prin urmare nu mai are timp pentru observarea notițelor biografice, care, dealtminteri, îi sunt indiferente”¹⁹. Cauzele reale nu intră în economia prezentului demers; probabil (aceasta, însă, fiind o presuposiție) tocmai zbaterea lui Dragomirescu de a obține privilegiul de lider printre învățăceii magistrului îi va fi displăcut acestuia.

¹⁵ În traducere, din franceză: „E un schimb de amabilități”.

¹⁶ Scrisoare din Bruxelles, 6/18 iulie 1894, *ibidem*, p. 317.

¹⁷ Scrisoare din 27 martie 1900, în volumul *Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. Corespondență*. Antologie, note și prefață de Z. Ornea, text stabilit de Filofteia Mihai și Rodica Bichis, București, Editura Minerva, colecția „Documente literare”, 1978, p. 131 (subl. n., G.G.).

¹⁸ *Ibidem*, p. 132.

¹⁹ Carte de vizită, duminică, 26 martie / 8 aprilie, 1900, *ibidem*, p. 454.

2. Biografia din 1910

Modul în care s-a realizat biografia din 1910 are, așadar, în comun aspecte esențiale asemănătoare cu acelea prevăzute în proiectele anterioare, îndeosebi cu cel inițiat de Mihail Dragomirescu: jubileu Maiorescu, avizul „personajului” etc. Probabil că oricine s-ar fi încumetat să-și asume răspunderea (și onoarea) lucrării nu și-ar fi îngăduit – din respect pentru magistrul, dar și din simțul naturaleții – să facă demonstrație de autonomie personală. Nu și-a îngăduit o astfel de demonstrație nici S. Mehedinți. Și totuși, dincolo de sobrietatea în care sunt înveșmântate „notițele biografice”, se întrevăd acolo întorsături ale condeiului său.

(a) Contraargumente contextuale

Există în biografia maioreșciană câteva momente care-l vor fi stimulat pe Mehedinți la dezvoltări pe cont propriu. Un exemplu. Despre regularitatea cursului de filosofie, ținut cu atâta succes de Maiorescu vreme de ani și ani de zile, textul grăiește astfel: „Ca apa unui râu bogat, care nici nu scade nici nu se revarsă haotic, ci între aceleași maluri curge mereu tot cu alte valuri, cursul se menține astfel săptămână de săptămână, an după an, cu aceeași înălțime și, de la o vreme, cu o nouă frumusețe: aceea a reflexului de lumină pe care experiența unui bătrân senin o aruncă asupra valurilor de tineret, din ce în ce mai grăbit să apuce lumina de apoteoză a apusului”²⁰. În prealabil, comparația cursului maioreșcian cu „apa unui râu bogat” evocă în mod izbitor un fond aperceptiv din domeniul geografiei, domeniu de care Mehedinți era legat pe linie profesională. Apoi, chiar dacă cineva nu crede în olimpianismul lui Maiorescu, ar fi un act pripit să i se atribuie întemeietorului Junimii rânduri ce ar etala un narcisism penibil prin absența oricărei măsuri de precauție. Observația aceasta privește de altfel *întregul* text biografic. Narcisismul erodează orice intenție de edificare, astfel că un narcisism încuibat la temelia unei școli de gândire de varietatea și forța celei maioreșciene ar fi un nonsens. Pe de altă parte, pentru S. Mehedinți, bătrânețea aureolată de seninătate și de înțelepciune a fost un motiv recurent de reflecție încă din adolescență²¹. În plus, o imagine a lui Maiorescu asemănătoare celei din fragmentul citat poate fi întâlnită și în alt loc din spațiul notițelor biografice pe care le discutăm; descrierea imaginii e prilejuită de invitarea dascălului septuagenar în mijlocul elevilor de la Liceul Național din Iași. Aceste imagini nu sunt câtuși de puțin autoportretistice.

Încă un exemplu. Pe când urma școala primară, la Brașov, fiul lui Ioan Maiorescu s-a dat și el pe gheață, ca toți copiii. A fost însă nevoit să ispășească această presupusă vină stând un sfert de oră în genunchi, pe boabe de porumb. Întâmplarea privind pedeapsa propriu-zisă se întinde pe 5–6 rânduri; descrierea *metodei* de corecție aplicate în școala de sub Tâmpa – ca, în general, în școlile vremii (este invocat ca martor și Creangă) – se întinde pe o pagină întreagă. Nu știm cât va fi insistat Maiorescu asupra incidentului, dar detalierea, încadrarea și

²⁰ Soveja [S. Mehedinți], *Titu Maiorescu. Notițe biografice*, orig. 1910, text integrat în Soveja, *Primăvara literară*, București, Alcalay, pp. 111–202 (cit. p. 198).

²¹ A se vedea S. Mehedinți, *De senectute. Bătrânețea în cadrul muncii pentru cultură*, extras din *Analele Academiei Române*, Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tom XXIX, mem. 12, 1947, p. 2.

exploatarea acestuia intră în deplină rezonanță cu preocupările lui Mehedinți-pedagogul privind metodele educației. Pentru rechizitoriul făcut de el acestor aspre metode, nu ne rămâne decât să trimitem la paginile sale din *Altă creștere, Trilogii* (capitolul „Trilogia școlii”) ș.a.

Un spor de lămurire în frământarea noastră poate aduce și comparația dintre notițele biografice aflate în litigiu și schițele de portret realizate (și *semnate*) de Titu Maiorescu. Ele sunt patru la număr, dedicate fiind lui Wilhelm de Kotzebue, Leon Negruzzi, Ioan Popovici-Bănățeanul și Victor Vlad Delamarina (vezi volumul al doilea din *Opere*, apărut în 1984). Este interesant de observat că în prezentarea lui Negruzzi și a lui Popovici-Bănățeanul un loc aparte îl deține descrierea foarte atentă a înfățișării fizice: se consemnează statura, culoarea părului, a ochilor, expresia feței etc. E drept că asemenea date lipsesc din prezentarea celorlalți doi, însă pe aceia criticul junimist nu i-a cunoscut personal. Întrebarea vine acum de la sine: dacă textul aniversar din *Convorbiri literare* va fi fost scris de însuși Maiorescu, de ce nu-și va fi zugrăvit acesta, conform propriei reguli, și portretul fizic? Firește, un portret se realizează în condiții întrucâtva diferite față de un autoportret. Dar dacă Maiorescu și-ar fi compus pentru contemporani și pentru posteritate o mască, silindu-și apoi un discipol să treacă drept autor al ei, s-ar fi gândit, desigur, la toate măsurile pentru ca secretul măștii să fie impenetrabil.

Tot în această categorie de contraargumente vom include o observație²² deconcertantă pentru oricine ar fi dispus să îmbrățișeze ipoteza lansată de Z. Ornea: e vorba de celebra, deja, problemă a doctoratului de la Gießen. Iată ce scrie Soveja despre acest moment: „Tânărul [Maiorescu] cere Universității din Berlin să-i acorde un fel de echivalență de frecvență, ținându-i în seamă, ca făcând parte din [regulamentarul] trieniu, cei doi ani din urmă petrecuți la Theresianum. La Berlin, rectorul nu admite această interpretare. Universitatea din Gießen o admite însă, și astfel, după un singur an de studii, tânărul profesor privat, în urma unei disertații latine: *De philosophia Herbarti*, trece examenul de doctorat în filosofie (8/30 iulie 1859), luând diploma de doctor *magna cum laude*”²³. Această informație a cunoscut o largă răspândire, fiind preluată ca atare și de E. Lovinescu. Ulterior, cercetători cu renume (I. Brucăr, Mircea Florian, Tudor Vianu, Liviu Rusu) au abordat cu acrimă documentară problema „doctoratului de la Gießen”. În cele din urmă, misterul a fost dezlegat de Domnica Filimon, care și-a publicat constatările mai întâi într-un articol din revista *Săptămâna*²⁴, apoi în alte două lucrări importante despre Maiorescu²⁵. În esență, titlul disertației doctorale de la Gießen nu

²² Această observație ne-a fost împărtășită prin viu grai de Dr. Mona Mamulea, de la Institutul de Filosofie din București.

²³ Soveja, *op. cit.*, pp. 134–135.

²⁴ Cf. cu propria sa trimitere bibliografică: Domnica Filimon, „Titu Maiorescu inedit: Doctoratul de la Giessen”, în *Săptămâna culturală a Capitalei*, nr. 29, 25 iunie 1971, pp. 3 și 4.

²⁵ Domnica Filimon, „Tabel cronologic”, în Titu Maiorescu, *Critice*, vol. I, ed. îngrijită și tabel cronologic de Domnica Filimon, Introducere de Eugen Todoran, București, Editura Minerva, colecția B.p.t., 1973, pp. XLIX–LXXXVI (despre doctoratul cu pricina: pp. LIV–LV); Domnica Filimon, *Tânărul Maiorescu*, București, Editura Albatros, 1974 (despre aceeași problemă a doctoratului: pp. 147–156).

a fost *De philosophia Herbarti*, cum apăruse în biografia semnată de Soveja, ci *Das Verhältnis [Relațiunea]*, cum apare într-o răzlețită notă de *Jurnal* din mai 1859, lucrarea fiind mai târziu descoperită la Biblioteca Națională (originalul) și la Biblioteca Academiei Române (o copie). Titlul latin urma să-l poarte teza secundară de la Sorbona, unde tânărul român intenționa să-și valideze de asemenea doctoratul obținut în Germania. Profesorii francezi au socotit însă că ideile lui ar fi venit împotriva tendinței filosofice din Franța, așa încât Maiorescu – nu fără a încerca mai întâi să înlăture această impresie – s-a mulțumit, de la Sorbona, cu licența în drept. Să nu omitem, însă, și nuanțele: Liviu Rusu preciza că informația referitoare la disertația de la Gießen era lovită de eroare numai la suprafață, deoarece, în fond, în spatele titlului autentic – *Relațiunea* –, autorul se ocupase cu adevărat de concepția filosofică a lui Herbart²⁶. Această precizare nu anulează, totuși, vicierea titlului și, în consecință, nu pune stavilă unei întrebări: Presupunând că *Notițele biografice* semnate de Soveja ar fi în realitate (în forma lor tipărită) chiar opera personajului Titu Maiorescu (că, adică, în forma lor finită, ar fi *auto*-biografice în raport cu mentorul Junimii), cum ar fi putut un ins ordonat și meticolos de i se dusese faima să transcrie greșit titlul propriei teze de doctorat, cu disertația căreia se mândrise atâta imediat după susținere? Și încă ceva: dacă Maiorescu va fi citit forma definitivă a textului în versiunea Mehedinți, cum de nu i-a atras acestuia atenția asupra greșelii strecurate în titlul tezei? Nu ne rămâne decât să deducem că lectura de verificare va fi fost una „pe scurtătură” (*à vol d’oiseau*), că magistrul va fi avut deplină încredere în condeiul discipolului și că semnatarul este una și aceeași persoană cu autorul!

(b) *Contraargumente stilistice*

Un prim (contra)argument de acest fel – și anume: de stil literar – l-am întâlnit în citatul în care cursul de filosofie al lui Maiorescu era comparat cu „apa unui râu” bogat; am apreciat atunci că această comparație provine dintr-un fond apercipitiv caracteristic geografiei, știință în care Mehedinți se simțea ca la el acasă. Dar nu atât materia comparației poartă pecetea Mehedinți cât stilul evocator, narativ, cu modulații domoale ale frazei și cu un suflu neaoș, stil propriu unui autor de descendență rurală ce cocheta – nu fără oarecare succes în epocă – și cu beletristica, de-ar fi să amintim doar povestirile din volumul *Oameni de la munte*. Acest stil marchează întreaga scriere biografică de care ne ocupăm, precum și altele ale semnatarului. Nu-l regăsim însă în *Jurnalul* sau în paginile de evocare istorică semnate de Maiorescu (de pildă cele în care acesta descrie anii de domnie ai lui Carol I), unde fraza e limpede, exactă, fără ingrediente din graiul tradițional.

Să afirmăm, apoi, cu convingere că atât începutul, cât și încheierea scrierii biografice în cauză aparține, compactă, semnatarului. E cât se poate de normal ca începutul și sfârșitul să consune – și logic, și stilistic. Iar aici acele părți ale textului *consună*.

²⁶ A se vedea Liviu Rusu, „Introducere”, în Titu Maiorescu, *Jurnal*, vol. I, Studiu introductiv de Liviu Rusu, ed. îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, București, Editura Minerva, 1975, p. XXX.

Că ipoteza promovată de Z. Ornea trece pe lângă obiect o dovedesc și unele particularități de stil gramatical. Astfel, apare destul de des, la verbe, perfectul simplu, care conferă textului un spor de culoare narativă. În medaliaoanele semnate de critic, această formă verbală nu apare decât în două paragrafe din textul referitor la Kotzebue. Relevăm, de asemenea, încă două particularități gramaticale proprii lui Mehedinți, detectabile și în alte scrieri ale acestuia. Prima particularitate constă în folosirea vocabulei adverbiale „ca” în fruntea unor sintagme ce deschid la rândul lor fraza. E vorba de construcții de felul următor: „Ca întâmplare mai însemnată din anii de copilărie...” etc. A doua particularitate constă în folosirea comparației în forma: „După cum... tot așa...” („tot așa” alternând cu „de asemeni”).

(c) *Contraargumente socio-comportamentale*

Membrii acestei „prime generații de maiorescieni” formau un grup foarte unitar. Îi unea viziunea despre lume, concepția socială, aspirația spre fapte mari, dorința de a-și sluji națiunea în procesul istoric de modernizare, și nu în ultimul rând faptul că s-au văzut crescând împreună, ca personalități, ținându-se de pulpana marelui Profesor Titu Maiorescu. În plan omenesc, erau joviali, plini de umor, tratându-se reciproc cu ironii amicale, foarte comunicativi între ei, iar toate aceste manifestări răzbat adesea din paginile ce alcătuiesc volumul de corespondență (din care am citat deja) *Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni*, alcătuit de însuși Z. Ornea. Dacă lucrurile stau așa, ar fi fost imposibil ca – în cercul acestei generații, ai cărei componenți (iertare pentru expresie) își cunoșteau și măselele din gură – presupusa convenție sau relație de forță între Maiorescu și Mehedinți să rămână nedescoperită. Există și un precedent, chiar între cei doi: secretul în jurul povestirii „Buruiană”, pe care Mehedinți a semnat-o S.O.V., rugându-l pe Maiorescu să nu-l divulge. Ei bine, contrar convingerii mai vechi a lui I. Torouțiu, împărtășită ulterior de Z. Ornea, taina nu a rezistat. „Cât despre *Buruiană*, a știut d-l Maiorescu (a făcut singur corecturile). A[ți] ghicit Negulescu și cu tine. Că v-a plăcut vouă, e singura mea bucurie în toată vara asta” – îi scria S. Mehedinți lui I.A. Rădulescu-Pogoneanu²⁷. Ceva-ceva va fi ajuns a bănuși și Mihail Dragomirescu, căruia Pogoneanu îi scrisese la 22 mai / 3 iunie, același an, din Leipzig: „Dar ce ți-a venit să mă bănuiești că am «comis» o nuvelă? Nu m-am învrednicit de așa ceva. Autorul misterios, pe care nu vrea să-l destăinuiești d-nul Maiorescu, o fi poate Mehedinți, ori – mai știi ? – chiar d. Maiorescu. S-o fi apucat de nuvele la bătrânețe”²⁸. Firește, destinatarul nu va fi reținut din referirea la Maiorescu decât discreta notă de umor. Amintim că în 1910, când apărea *Titu Maiorescu. Notițe biografice*, Dragomirescu devenise adversar al *Convorbirilor literare*. Ar fi trebuit să fie cel dintâi care să conteste autenticitatea semnatarului. Și-ar mai fi potolit astfel amărăciunea de a vedea împlinit un proiect care fusese altădată al său. N-a reacționat însă, fiindcă n-a avut de ce!

²⁷ Scrisoare din 8/20 iulie 1899, în volumul *Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. Corespondență*, ed. cit., p. 633.

²⁸ *Ibidem*, p. 732.

Deși redusă la forma binară, tot în categoria socio-comportamentală trebuie inclusă și relația dintre Simion Mehedinți și Titu Maiorescu, întrucât ceea ce se află în joc aici sunt atitudini sociale. Între cei doi n-au existat niciodată momente caracterizabile prin exces de obediență, respectiv abuz de autoritate. O dovadă? Pe când se afla la studii în Occident, tânărul Mehedinți a primit de la Profesor povățu să-și schimbe domeniul de instruire pentru care ajunsese acolo: adică, în loc de geografie, să studieze istoria. Pe drept sau pe nedrept, Maiorescu nutrea nemulțumire față de orientarea unor contemporani precum B.P. Hasdeu, A.D. Xenopol, sau N. Densușianu spre filosofia sau spre mitologia istoriei, iar nu spre o știință a istoriei care să contribuie la cunoașterea trecutului ca dimensiune a identității tinerei Români moderne: „Cultura tinerimii noastre e atrofiată, are foamete de istoria națională mai ales. Aici e punctul principal al viitorului universitar. [...] Cu geografia română ai să vii un crâmpoi de dascăl, cu istoria română ai să fii profesorul profesorilor”²⁹. Cu toate că și-a admirat fără sincope magistrul, Mehedinți nu a urmat cu supușenie sfaturile acestuia nici când se afla la studii în străinătate cu sprijinul total (administrativ și psihologic) al Profesorului; de ce s-ar fi supus unei dispoziții atunci când era deja profesor universitar (de geografie!), iar cariera lui nu mai depindea în niciun fel de Maiorescu?

Rămâne un singur aspect de lămurit: trecerea săvârșită de Maiorescu, în însemnările-i zilnice, de la sintagma „notițe biografice” la „autobiografie”. E, într-adevăr, o schimbare a exprimării care poate da de gândit. Am mai surprins această oscilație și în corespondența cu Duiliu Zamfirescu. Ea nu poate fi, deci, întâmplătoare. A o socoti și pe aceasta drept o simplificare „din goana condeiului” (ca atunci când a anunțat în nume propriu tipărirea actelor de la proces) ar fi injust. Ca să-i înțelegem sensul trebuie să intrăm, *empatic*, în mersul gândirii celui în cauză. Probabil, adâncindu-se în redactare, criticul și-a dat seama că, în definitiv, până la preluarea (și prelucrarea) lor de către discipolul său, notițele pe care le scria nu erau – *nu aveau cum să fie* – decât *auto-biografice*! Doar era profesor (și) de logică și *trebuia* să-și dea seama! Aceasta este *cheia rațională a buclușei oscilații*! A terminat deci notițele și i le-a oferit lui Mehedinți la 7/18 octombrie 1909. Acesta va fi avut tot timpul necesar să-și pună amprenta asupra lor, termenul de predare a materialului pentru numărul festiv fiind „15 dechembrie”, așa cum îl anunța Rădulescu-Pogoneanu pe Brătescu-Voinești, într-o scrisoare din 14 noiembrie 1909³⁰.

Așa că, la drept vorbind, din biografia referitoare la Maiorescu răzbate nu „gheara leului” (cum afirmă Z. Ornea), ci mai curând pulpana boierului³¹, de care s-au ținut (până să se țină singuri) o strălucită pleiadă de odrasle întru spirit.

²⁹ *Ibidem*, p. 459 (T. Maiorescu către S. Mehedinți, scrisoare din 28 oct. / 9 nov. [18]93).

³⁰ *Ibidem*, p. 686.

³¹ „Boierul Tit” e o poreclă pe care, în discuțiile dintre ei, tinerii junimiști i-o aplicau lui Maiorescu. A se vedea scrisoarea adresată de Teohari Antonescu lui Mihail Dragomirescu, din 17 ianuarie 1896, *ibidem*, p. 489.

DE RECUPERAT, ÎNTR-ADEVĂR: DISCURSUL JUBILIAR

Există, totuși, un text care așteaptă integrarea grabnică în ediția completă a operelor lui Titu Maiorescu: este discursul rostit cu ocazia sărbătoririi ce i s-a organizat în cadrul Universității din Iași, la 29 noiembrie 1909. Eugen Lovinescu, în monografia de mai târziu închinată mentorului junimist, facilitează impresia că de la acea manifestare nu s-ar fi păstrat decât discursul profesorului P. Rășcanu, publicat în numărul jubiliar al *Convorbirilor literare* (februarie 1910). Cu un număr mai devreme totuși, în ianuarie 1910 deci, S. Mehedinți găsea a fi semnificativ să așeze în fruntea articolului său intitulat „La începutul anului” tocmai cuvintele rostite de Maiorescu la Iași. Textul e substanțial – și ca întindere (patru pagini de revistă), și ca fond de idei și simțăminte. Ceva din farmecul retoricii vii transpare încă din litera tipărită. Sărbătoritul dă frâu liber amintirilor din perioada ieșeană a Junimii și își definește memorabil tonusul intelectual: „Eu, domnilor, numai pesimist n-am fost niciodată, și toată activitatea noastră din Iași dovedește o nețărmurită încredere în vitalitatea și prin urmare în progresul poporului românesc”.

Nemenționat de Lovinescu și absent din *Opere*, vol. 2 (unde s-a găsit totuși loc pentru discursul de la București, lângă care i-ar fi stat bine), discursul de la Iași pare a fi intrat sub spectrul păgubitor al uitării. Ne îngăduim a-l aduce în prim-plan, din dorința ca un vis frumos al culturii române, vis ce începuse a îmbătrâni – anume, tipărirea operelor complete ale lui Titu Maiorescu –, să se împlinească în spiritul completitudinii *autentice*.

SLĂBICIUNEA ȘI MĂREȚIA ARGUMENTULUI MORAL

Totuși, ipoteza avansată de Z. Ornea a întrunit adeziunile câtorva nume de seamă printre istoricii și criticii noștri literari.

Respectabil editor și comentator al operei lui Duiliu Zamfirescu, Alexandru Săndulescu a ajuns și la momentul în care scriitorul de care se ocupa avusese inițiativa de a-i cere lui Titu Maiorescu niște notițe biografice. Am văzut mai sus cum s-a consumat întreg episodul. Comentând finalul, Alexandru Săndulescu notează: „după câte se pare (Z. Ornea a fost primul care să susțină această ipoteză), [Maiorescu] își va redacta singur biografia, mult mai târziu, punându-l s-o semneze pe S. Mehedinți”³². Exact aceleași cuvinte vor fi reproduse după câțiva ani într-o monografie pentru publicul larg³³.

³² Al. Săndulescu, *Duiliu Zamfirescu și marele său roman epistolar*, București, Editura Minerva, 1986, p. 43. Prin formula „roman epistolar”, autorul are în vedere corespondența vastă și interesantă (deopotrivă din punct de vedere documentar și literar) pe care Duiliu Zamfirescu a întreținut-o cu Titu Maiorescu. Paranteza face parte din citatul original. O precizare: Z. Ornea nu a fost „primul care să susțină” acea ipoteză, ci a fost cel care a inventat-o.

³³ Al. Săndulescu, *Pe urmele lui Duiliu Zamfirescu*, București, Editura Sport–Turism, 1989, p. 137.

La rândul său, Mihai Ungheanu își inaugura un amplu articol (întins pe cinci numere din revista *Luceafărul*) cu următoarea afirmație: „Posteritatea lui Titu Maiorescu a fost dominată de biografia pe care i-a închinat-o S. Mehedinți și care la cea mai simplă analiză se dovedește pentru cunoscătorul stilului maiorescian a fi fost scrisă chiar de Titu Maiorescu”³⁴. Se pare că severul critic nu credea nici el însuși în această afirmație, de vreme ce în segmentul IV din serialul său (altminteri excepțional) aducea în discuție ținuta morală a mentorului junimist în termeni ce anulează în chip evident premisa substituirii de semnătură: „Ceea ce ne oferă viața lui Titu Maiorescu nu este o carieră, ci mai presus de asta un model uman. [...] Titu Maiorescu este mai mult [= altceva] decât un vânător de străluciri momentane, mai mult decât un ținător de idealuri meschine...”³⁵.

În fine, gestică preluării automate a ipotezei Ornea mai recoltează o adeziune, una de mare pondere, prin Nicolae Manolescu. Avem de-a face în cazul acesta chiar cu un exces de zel. Dacă Z. Ornea, consultând personal caietele manuscrite ale *Jurnalului*, ne relevă un Maiorescu dictând soției Anicuța notițele autobiografice spre a-i fi livrate ulterior lui Mehedinți, criticul Manolescu îl vede (*en passant*, dar indubitabil) pe Maiorescu dictând direct lui Mehedinți: întrebându-se, retoric, dacă nu cumva jurnalul va fi fost conceput și ca un scop în sine, Manolescu acceptă că, în anumite împrejurări, acel jurnal i-a servit mentorului junimist drept instrument, unul determinat de „nevoia de a rememora unele lucruri ([de pildă,] când a scris prefețele la discursurile parlamentare, sau când *i-a dictat lui Mehedinți autobiografia*, s-a folosit de notițele zilnice)”³⁶.

Dincolo de faptul că eroarea este omenească, uneori, totuși, din adânc de cuget, nu ne dă pace întrebarea: Cum sunt posibile asemenea erori, într-un domeniu în care spiritul critic – în sensul maiorescian al expresiei, adică spiritul adevărului – ar trebui să-și arate tăria și să le curme din fașă? Mecanisme de producere lor sunt diverse. Am semnalat altundeva rătăcirea la care se poate ajunge dintr-un exces egocentric de metodologie³⁷. Cazul de față se diferențiază prin „actorii” care îl generează și îl susțin. Cei trei critici pe care i-am menționat (Al. Săndulescu, M. Ungheanu și N. Manolescu) săvârșesc eroarea de a judeca lucrurile *a prima facie*, adică la prima vedere. Dacă X zice că a citit în manuscrisele lui Maiorescu „autobiografie”, W, Y și Z zic și ei precum X, fără să încerce a afla care sunt condițiile logic-autentice în care termenul „autobiografie” este validabil.

În ceea ce îl privește, ca unul aflat la originea acestor erori induse (explicabile fie prin partizanat, fie prin automatism mental), Z. Ornea comite ceea ce în logică se numește „erori din prezumție”. Acestea se definesc drept „erori

³⁴ M. Ungheanu, „Posteritatea lui Titu Maiorescu”, I–V, în *Luceafărul*, numerele 43–46, 48, din 1988. Citatul este din nr. 43 (1380), 22 octombrie 1988.

³⁵ M. Ungheanu, *art. cit.*, IV, în *rev. cit.*, nr. 46 (1383), 12 noiembrie 1988.

³⁶ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, p. 374 (subl. ns., G.G.).

³⁷ Gheorghiu Geană, „Exclusivismul metodologic ca înstrăinare a spiritului critic”, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. VI, coord. Viorel Cernica, îngrij. ed. Mona Mamulea, București, Editura Academiei Române, 2010, pp. 248–263.

provenite din presupuneri (sau acceptări) ilicite în argumentare³⁸. Nu e nevoie de multe asemenea vicii într-un discurs demonstrativ; câteva situate în articulațiile principale sunt suficiente spre a corupe concluziile. Semnificativă, de exemplu, este mișcarea jucăușă a gândirii lui Z. Ornea în căutare și de argumente, și de contraargumente³⁹, astfel încât, în prealabil, în spatele intempestivului anunț despre actele procesului – „Le imprimai” –, să ne facă să citim: „Le scriserai”; zadarnic va căuta cineva legătura de necesitate de la antecedent la consecvent între verigile micului lanț de argumente și contraargumente: această legătură nu există! Apoi: știa sau nu Z. Ornea de problema doctoratului de la Gießen? Știa, dar, în biografia alcătuită de el lui Maiorescu, o tratează foarte grijuliu, ca să nu-și vadă spulberată ipoteza: „Asupra acestei disertații a domnit aproape un veac misterul, afirmându-se fie că nu o susținuse, fie că fusese vorba despre *De philosophia Herbarti*. Ulterior, s-a demonstrat că...”⁴⁰ etc. Cum adică „afirmându-se”, sau „fusese vorba”? De ce Z. Ornea folosește aceste verbe la forma impersonală? Cine afirmase și cine adusesese vorba? Conform ipotezei Ornea, subiectul acestor verbe ar trebui să fie Maiorescu! Dar atunci plonjăm în non-sens!...

Pândit de non-sens pare și portretul lui Titu Maiorescu, așa cum poate fi el recompus din trăsăturile risipite în cele peste opt sute de pagini ale biografiei în două volume pe care Z. Ornea s-a ostenit să o scrie⁴¹. De ce ar putea fi un non-sens acel portret? Pentru că e alcătuit din trăsături contrare ce nu se armonizează. La sfârșitul biografiei, urmându-și o anumită (recunoscută) obsesie, autorul dialoghează cu sine, retoric: „a fost viața lui T. Maiorescu un eșec? Nicidecum. Este, dimpotrivă, ipostaza exemplară a unei vieți desăvârșit autorealizate, care și-a transmis astfel imaginea posterității”⁴². Cât de desăvârșită, însă, poate fi viața unui om care, de-a lungul cărții, ne-a fost constant înfățișat ca fiind arogant, cu o vanitate exacerbată, neprietenos, rece, interesat, amestec între un complex de inferioritate și altul de superioritate (în virtutea căruia „mușca fără milă, adânc și sângeros”) etc.? Sentimentul final, după parcurgerea acestei scrieri, este că autorul se străduiește să recondiționeze un monument Maiorescu, dar în timp ce redă strălucirea statuii propriu-zise scoate niște lespezi din socul ei. Problema biografiei criticului, semnată Soveja, este o astfel de lespede⁴³.

³⁸ Gheorghe Enescu, *Dicționar de logică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 108.

³⁹ A se vedea Z. Ornea, „«Jurnalul» lui Maiorescu”, în *România literară*, nr. 2, joi, 10 ianuarie 1985.

⁴⁰ Z. Ornea, *Viața lui Titu Maiorescu*, vol. 1, București, Cartea Românească, 1986, p. 109.

⁴¹ A se vedea nota anterioară. Volumul 2 a apărut la aceeași editură, în 1987.

⁴² *Ibidem*, vol. 2, p. 315.

⁴³ Rațiunea de a fi a biografiei concretizate în *Viața lui Titu Maiorescu*, de Z. Ornea, nu poate fi accesată decât prin raportarea acestei scrieri la o alta, de același biograf, publicată cu doar câțiva ani înainte și dedicată lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. După impropria echivalare cu un martiraj a tribulațiilor legate de exilul siberian al fostului narodnicist iudeo-rus refugiat în România, acesta beneficiază din partea biografului său modern de un portret impecabil: „Martirajului i s-au adăugat extraordinarele sale însușiri sufletești. A fost întruchiparea personificată a bunătății omenești, iubind și respectând omenescul cu o puritate și ingenuitate sufletească neobișnuită. Îi venea greu să arunce oprobriul chiar și împotriva celui decăzut. Blandețea, bunătatea, zâmbetul dezarmant de senin, franchețea și sinceritatea, prietenia devotată, adică acele calități ale unui om asemuit cu apostolii, au

În realitate, așa cum am spus, Titu Maiorescu, structural vorbind, e un goethean. Olimpianismul său e unul constructivist, dar nu într-o viziune strâmtă, individualistă. Maiorescu reprezintă o *conștiință exponențială*; construindu-se pe sine, el face un veritabil experiment: vrea să afle dacă „celula românească rezistă” sau nu, altfel zis, dacă entitatea vitală românească poate face față efortului creator de valori în absolut. Formula a prins, în 1934 Mircea Eliade va scrie un eseu pe această temă. Maiorescu însuși își nota în *Jurnal*, în iunie 1857: „De când sunt, crezui în bunătatea oamenilor, dar încep a-mi pierde toată încredința. Când mi-o pierde-o și în națiunea mea, atunci m-am dus, m-am prăpădit!”⁴⁴. Avea doar 17 ani! Trăsăturile morale ale unui asemenea spirit reverberează asupra imaginii colectivității pe care o reprezintă!

Vrând-nevrând, revenim astfel la componenta morală a problemei. Spuneam că morala nu e un argument în raport cu logica și cu realitatea; în fapt, ea este, dar nu unul inițial, care să fie adus în instanță la începutul dezbaterii. Oricum, aici autonomia valorilor nu poate fi funcțională: nu mai poți socoti olimpian pe cineva care ordonă o substituție de semnătură pe o creație culturală. Totuși, morala e cultura sufletului și sufletul culturii. De aceea, o virtute ce s-a aflat la un moment dat sub acuzare poate fi înălțată de argumentul moral și mai sus decât fusese ea înainte. Putem gândi în acești parametri de verticalitate despre Titu Maiorescu, cel care își începea o scrisoare către prietenul său, Vasile Pogor, cu adresarea: „Dragă coloană vertebrală”⁴⁵. Am luneca în exces întrebându-ne dacă a fost un geniu; de regulă, geniilor morale li se asociază jertfa, martiriul. Oricum, i se potrivește o anumită fixare a geniului în viziunea lui Victor Hugo: „Atacabil, dar inexpugnabil”!

întreținut marea simpatie de care se bucura eroul nostru printre toți cei care l-au cunoscut” (Z. Ornea, *Viața lui C. Dobrogeanu-Gherea*, București, Cartea Românească, 1982, pp. 489–490). Punerea față în față a două personalități atât de importante în istoria culturală și socială din România ar fi putut fi asimilată metodei „vieților paralele”, inaugurată în Antichitate de Plutarh. În realitate, contrastul evident (în care invocația apostolică și căderile tautologice nu fac decât să trădeze o subiectivitate șarjată) – contrast bazat pe trăsături morale, menit a pune în umbră o figură și a o strălumina pe cealaltă – ne livrează semnificația mai adâncă a acestor biografii paralele: fără să aducă vreo noutate spectaculoasă, Z. Ornea se înscria prin ele într-un mod insolit, prin adaptare la un alt context istoric, în celebra polemică Maiorescu–Gherea, cu un vădit *parti pris* în favoarea criticului socialist. Despre acesta, Eugen Lovinescu lăsase o imagine complet diferită, din care chiar și numai câteva tușe sunt lămuritoare: „agitator marxist cu preocupări mai mult sociale decât literare, autodidact cu toate îndrăznelile autodidacților de a se rătăci în domenii abia defrișate, lipsit de talent de scriitor, întrucât nu avea o limbă în care să se poată exprima în chip original și în spirit de creație literară, polemist totuși cu o argumentație masivă și primară, [...] întru nimic chemat să se exprime în estetică...” (E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, vol. II, ed. cit., p. 180 și urm.). E drept că Lovinescu recunoștea în acest „agitator marxist” (pe care îl ia în seamă doar datorită incidenței dintre critica lui socială și critica estetică a lui Maiorescu) pe „întemeietorul «criticeii» noastre în accepția modernă a metodei analitice” (*ibidem*), dar o făcea cu un ton de silnică obiectivitate, siderat de o vulgaritate a expresiei care „nu mai transformă totul în aur, ci murdărește însuși aurul” (*ibidem*, p. 181). Să fi încercat oare Z. Ornea, peste timp, o rețușare a acestei imagini printr-o dublă intervenție reactivă: una directă, îndulcind liniile din portretul lui Gherea, iar cealaltă indirectă, aplicând niște tușe umbroase în portretul lui Maiorescu?...

⁴⁴ T. Maiorescu, *Jurnal*, vol. I, ed. cit., pp. 63–64.

⁴⁵ *Ibidem*, vol. V, pp. 153.